

19. Rusaeva, A.S. (1975) *Zemledelcheskie kul'ty Olvii dogetsogo vremeni*. Unpublished thesis (PhD). Institut arxeologii AN USSR. Kiev.

20. Saverkina, I.I. (1986) *Grecheskaya skul'ptura V v. do n.e. v sobranii Ermitazha*. Leningrad : Iskusstvo.

21. Savostina, E.A. (2009) Grecheskaya periferiya i osobennosti razvitiya iskusstva na okraine ellinskogo mira. In: Zuev, V.Yu. (ed.) *Bosporskij fenomen. Iskusstvo na periferii antichnogo mira*. St. Petersburg : Nestor-Istoriya, 81–84.

22. Saprykin, S.Yu. (1983) Kul't Demety v Bosporskom carstve v VI–IV vv. Do n.e. In: Frolov (ed.) *Iz istorii antichnogo obshchestva*. Gorkiy : S. n., 1983, 59–72.

23. Skrzhinskaya, M.V. (2009) *Drevnegrecheskie prazdniki v Ellade i Severnom Prichernomor'e*. Kyiv : Institut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.

24. Zubar, V.M.; Rusiaeva, A.S.; Kryzhytskyi, S.D. (1998) *Antychni derzhavy Pivnichnoho Prychornomor'ia*. Kyiv : Alternatyvy.

25. Cvetaeva, G.A. (1968) Novye dannye ob antichnom svyatilishhe v Gorgippii. *Vestnik drevnej istorii*. 1, 138–148.

26. Shepko, L.G. (2009–2010) Iz terrakotnoj plastiki sel'skogo Bospora. *Donetskiy arheolohichnyi zbirnyk*. 13/14, 121–134.

27. Shepko, L.G., Solov'yov, S.L. (2012) Struktura sel'skogo poseleniya Evropejskogo Bospora (na primere poseleniya Zavetnoe-5). In: Zin'ko, V.N. (ed.) *XIII Bosporskie chteniya. Bospor Kimmerijskij i varvarkij mir v period antichnosti i srednevekov'ya*. Kerch' : S.n., 469–476.

28. Shepko, L.G. (2006) Terrakoty poseleniya Zavetnoe v Yugo-Vostochnom Krymu. *Donetskiy arheolohichnyi zbirnyk*. 12, 121–128.

29. Shtitel'man, F.M. (1970) Protoma Demety iz Kievskogo muzeya zapadnogo i vostochnogo iskusstva. *Sovetskaya arxeologiya*. 4, 203–206.

30. Higgins R.A. (1954) *Catalogue of the terracottas in the department of Greek and Roman antiquities*. London : British Museum.

Надійшла до редколегії 18.12.2017

G. Vakhrameieva, Junior Research Officer
The National Folk Decorative Art Museum, Kyiv, Ukraine

THE HEYDAY OF THE DEMETER CULT DURING THE REIGN OF THE SPARTOKIDS DYNASTY ON BOSPORUS

The article is devoted to the general characteristics of Demeter cult in the Bosporus, thread V – beginning III century BC. The author gives account of the main Bosporus sanctuaries of Demeter. During the excavation of cities and necropolis, a lot of terracotta of Demeter and Kore-Persephone was found. Apart from sacral complexes and coroplast products, epigraphic sources, graffiti, paintings and images of an ear on the coins evidence honouring the goddess of fertility in the Bosporus. The priority of ancient rules and traditions in the cult of Demeter was maintained in the course of this period.

Keywords: Demeter, Kore-Persephone, the Bosporus, the Eleusinian cult, sanctuary, terracotta.

УДК 94 (4/5)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.136.1.03>

Г. Вертієнко, канд. іст. наук, наук. співроб.
Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, Київ

ОЗБРОЄННЯ ДАВНІХ ІРАНЦІВ ЗА ТЕКСТАМИ МОЛОДШОЇ АВЕСТИ: ДИСТАНЦІЙНА ЗБРОЯ

*Подано аналіз молодшаавестійської лексики, пов'язаної з термінологією дистанційної зброї давніх іранців – луком і стрілами. Виявлено широкий спектр її диференційованості. Запропоновано нові тлумачення й уточнення до семантики низки термінів: *sruii.staii-* (позначення рогового хвостовика стріли); *tīrāñhō-*, *añhū-* (позначення кістяних накладок на плечі лука); *aštaiiō-* (позиція рук при натягуванні лука в чотири лікті); *arezaži-* (метафора стріли); *ḡanuuarətan-* (метафора тятиви).*

Ключові слова: Молодша Авеста, термінологія, зброя, лук, стріли, наконечники.

Дистанційною зброєю дальнього бою служив, насамперед, *лук зі стрілами*, що входив до озброєння як осілих, так і кочових іранців. Термінологія, що пов'язана із цією зброєю, і досі має низку дискусійних питань, що спонукає до повторного звернення до текстів Молодшої Авести, які зберегли відповідну лексику.

Найбільш цитованим текстом, що має стосунок до озброєння, є *Відевдат 14, 9*, де йдеться про *лук ḡanuuar-*, форма та матеріал якого не уточнені. Натомість, коли описують вміст колчану, то зазначають *кількість та матеріал наконечників*, однак яких саме, у тексті не подано:

... *tūiriia ḡanuuarə* / *puḡbā zaēnāuš* / *maḡ akana*
/ *maḡ ḡrisaḡ aiīō.ayrāiš* ...

... четвертий *лук*, п'ятий *пояс із колчаном*,
із тридцятьма *залізними наконечниками* ...

Термін *aiīō.ayrāiš* [11, Kol. 162; 17, с. 268; 6, с. 265] має не зовсім однозначне розуміння, на що можуть вказувати інші переклади, що наводять для першої частини слова більш *крихкий* матеріал, наприклад, *мідь* [13, с. 169; 20, с. 66; 3, с. 72]. Навряд чи можна погодитись із перекладом *aiīō-* як *бронза* [8, с. 146–147]. З огляду на те, що схожий компаундний прикметник *āyoagrayā* характеризує наконечник зброї у Рігведи X, 99, 6, якою Тріта подолав кабану [17, с. 268] і те, що лише залізним знаряддям можна вбити таку тварину [4, с. 141, 145–146], то це спонукає до прийняття тлумачення *aiīō* як *заліза*. Відповідно, акцентуація в тексті на наконечни-

ках, а не на самих стрілах і спричинила відсутність терміна "стріла" в цьому контексті.

Наступний випадок вживання *ḡanuuar-* зафіксовано в контексті зі *стрілами* (термінологію яких розглянемо нижче) у *Відевдати 17, 9* (рефрен 17, 10):

... *ḡanuuarəca iḡauuasca ərəzifiīō.parəna* ...

... *луками і стрілами з орлиним пером* ...

Іншим джерелом, що демонструє відмінну форму закінчення вищезазначеного терміна є *Яшт 10, 39*:

... *iḡauuasciḡ aēḡam ərəzifiīō.parəna*
/ *huḡaxtaḡ haca ḡanuuanāḡ* / *jia.jatāñhō vazəḡma* ...

... *стріли прямують з орлиним пером*,
з їхніх *добре-тягнутих луків*,
де *тятиви віддача рухлива* ...

Слово *jia.jatāñhō* пропонувалося розуміти як прикметник "та, що швидко летить / вражає" ("von der (Bo-gen) getroffen, geschnell!" [11, Kol. 611; 9, с. 252]). І. Гершевич переклав його іменником "тятива" і схожим чином його розумів У.У. Маландра [15, с. 93; 18, с. 63]. Натомість ми спробуємо розглянути його по частинах. Перша – *jia*, зазвичай перекладається як "тятива" [11, Kol. 611], а наступна – *jatā*, можливо, є похідним від дієслова *gan-*, що має перекладатися як "бити" чи "ударяти" [11, Kol. 602–603; 490].

Лексема *ḡanuuar-* один раз є складовою *ḡanuuarətan-* в *Яшмі 10, 128*:

... *hazaḡrəṁ ḡanuuarəitiṅaṁ*
/ *asti yō gauuasnahe snāuīia jiia* ...
... тисяча "струн" для лука,
цебто із жил оленя тятива...

Термін *ḡanuuarətan-* має такі різночитання: як *ḡanuuarəitiṅaṁ* написаний лише в рукописі Pt1 (1625), у F1 (1591) він має коректури у двох голосних – *ḡanuuarətaṅaṁ*. Без будь-яких виправлень цю ж саму форму, що в F1, це слово має і в B6. Рукописи P13 та H3 також мають цю форму, однак виписану як два окремих слова – *ḡanuuarə taṅaṁ*. Наступні три манускрипти: E1 (1601), L18 (1672), H4 (?) зафіксували його у формі *ḡanuuarətiṅaṁ* [14, с. 152].

Хр. Бартоломе для слова *ḡanuuarətaṅ-* пропонує переклад "лук" [11, Kol. 785]. Однак І. Гершевич запропонував розглядати його як двокомпонентний прикметник *ḡanuuar-tan-* – "stretching, bending the bow", або як іменник "bow-stretcher". Другу основу *tani-* дослідник вважав епітетом до слова *jiia-*, де **tan(a)-*, можливо, має значення наближене до осетинського *tæn* – струна (музичного інструменту), що, у свою чергу, можливо, має вихідну європейську базу **ten-* – "натягувати" [15, с. 137, 279–280; 1, с. 262]. Термін *ḡanuuarətaṅ-* має додаткове роз'яснення *asti yō gauuasnahe snāuīia jiia*, де зазначається матеріал, з якого *тятиву* зроблено. Ще одного разу термін тятиви вжитий у *Яшмі 10, 113*, до якого ми повернемося далі.

На думку Хр. Бартоломе, *ḡanuuan-* сходиться до давньоіранського **ḡangu-*, яке, у свою чергу, походить від дієслова *ḡang-* – "to pull" [11, Kol. 785]. М. Майрхофер надав іншу форму: **danvan*, беручи до уваги давньоіндійську термінологію для визначення лука: *dhānvan-*, *dhānuṣ-*. Виникнення *ḡ* замість *d* на початку авестійського слова вчений пояснював впливом іранського дієслова *ḡang-* [19, с. 773]. Однак його етимологічні пошуки навряд чи надали втішні результати, оскільки для *dhānvan-*, окрім розуміння як *лук*, запропоновано значення "степ, суха земля" тощо [19, с. 774].

Розглянемо терміни, які пов'язують із поняттям *стріла*. Лексема *iṣu-* найбільш загальним у молододавестійських текстах терміном для позначення стріли – дев'ять випадків як самостійне слово (*Яшт 1, 18*; *Яшт 10, 24*; *Яшт 13, 72*; *Відеват 4, 49*; *Відеват 9, 46*; *Яшт 10, 101*; *Яшт 10, 39*; *Відеват 17, 9*; *Яшт 10, 129*) та чотири – як компонент слова (*Яшт 14, 20*; *Яшт 8, 6*; *Яшт 10, 102*; *Яшт 17, 12*) [11, Kol. 374]. Цей термін присутній в авестійсько-середньоперському глосарії – *Frahang-ī dīm 7, 336 (asta.iṣum)* та *Pursišnihā 20 (21) (iṣum)* [11, Kol. 374; 20, с. 67].

Термін має кілька різночитань [14, с. 153], як, наприклад, у *Яшмі 10, 129* за найбільш раннім рукописом F1 (=E1, Pt1, K15) воно виписане як *aṣuṅaṁ*, а в B6 (=L18, P13, J10, K40, H3, 4) – як *aṣaṅaṁ*.

Етимологія цього слова може сходити до дієслова **aiṣ-* "бажати, шукати" чи **aeṣ-* – "швидко, стрімко рухатися, прямувати, поспішати" [7, с. 124–126], де друге ймовірніше.

Лексема *iṣu-* вживається із *прикметниками*, що характеризують тип оперення стріли: 1) орла (пор.: *PВ VI, 75, 11*), 2) стерв'ятника (хижого птаха). Наступні вказують на її стан – *iṣuṣ x'āθaxtō* ("стріла, що добре натягнута") та *iṣaōṣ para.paḡvatō* ("стріла, що далеко спрямована"). Саме із прикметником *para.paḡvatō* У.У. Маландра пов'язує основу **pāθa-*, від якої, можливо, походить осетинське *fāt-* – "стріла" [17, с. 275].

Окремо зосередимо увагу на найбільш дискусійному описі стріли в *Яшмі 10, 129*:

... *iṣuṅaṁ kahrkāsō.parnaṅaṁ / zaraniīō.zaḡraṅa*
sruuī.staiīaṁ / asti yā aṅhaēna sparəya ...
... стріли грифо-пір'яні, золото-пащі, рога-зубцєві
(хвостовики), цебто з кістяними відростками ...

У цьому тексті термін *iṣu-* охарактеризовано трьома двоскладовими якісними прикметниками, де останній має додаткове роз'яснення. Ми вважаємо, що кожен із них надає характеристику трьом окремим складовим стріли: оперенню, наконечнику та хвостовику. Спробуємо довести цю думку.

Щодо першого слова *kahrkāsō.parnaṅaṁ*, яке, найімовірніше, характеризує тип *пташиного пера* (стерв'ятника або грифа [15, с. 137, 280; 2, с. 305, прим. 2]), що надавало цим стрілам якостей власника пера.

Наступний прикметник *zaraniīō-zafar-* зазвичай перекладають як "золотовустий" [15, с. 137, 245, 280; 17, с. 284–285, 286, 288; 2, с. 305, прим. 2]. Стосовно нього вже проводили аналогію з Рігведою VI, 75, 15 [17, р. 284–285, 286]. Натомість *zafar-* можна розуміти не лише як "вуста", а й як "пащу" [11, Kol. 1657], що може надати перекладу дещо іншого відтінку значення – "із золотою пащею" [11, Kol. 1680 ("mit goldenem Maul"); 2, с. 305, прим. 1]. Судячи з того, що *θrizafan-* ("із трьома пащами") використаний при описі Змія Захаки (*Ясна 9, 7-8*; *Яшт 5, 29, 34; 14, 40; 15, 19; 19, 37, 47, 49, 50*) [11, Kol. 810-811], можна припустити, що в *Яшмі 10, 129* ідеться саме про *зміїну пащу*, яка без додаткового прикметника могла вказувати, що наконечник стріли є отруєним. Іноді перекладачі ігнорують те, що в тексті вжито метафору щодо наконечника стріли, і це слово перекладають просто як *золоті наконечники* [9, с. 339].

Третій компаундний прикметник *sruuī.staiīaṁ* [11, Kol. 1650 – "mit hörnernen Widerhaken" – "роговий гачок"] є найбільш дискусійним і зазвичай розуміється як характеристика наконечників, що мають *шупи, як роги* – "each having as barbs two (small) horns" [15, с. 137, 279–281; 17, с. 265, 284–285; 2, с. 305]. З нашого боку викликає найбільше нарікань варіант В. Соколової, яка пропонує переклад "з роговими дровками" ("с роговими дровками") [9, с. 339], що вкрай сумнівно з усіх поглядів.

Наступне словосполучення *asti yā aṅhaēna sparəya*, найвірогідніше, служить для роз'яснення попереднього [15, с. 279], і з цієї причини *aṅhaēna sparəya* має бути узгодженим із *sruuī.staiīaṁ* у смислового сенсі, що демонструє переклад І. Гершевича – "that is two sprouts made of bone" [15, с. 137] (пор.: "some of which have stems made of bone" [22, с. 99]).

Окремо зупинимось на різночитаннях прикметника *aṅhaēna*. У рукописах F1, E1, Pt1, L18, K15, H3, H4 – *aṅhaēna*. У двох пізніх манускриптах K12 і J10 – *aṅhan* [14, с. 153]. У рукописі B6 виписано *aṅhaina*. Лише в одному випадку в M12 (XIX ст.) – *aiiaṅhaēna*. Імовірно, "фантастичний" переклад В. Соколової базується саме на цій формі *aiiaṅhaēna*, яка, до речі, втрачена Хр. Бартоломе [11, Kol. 156] і на цій підставі одночасно в її перекладі з'явилося співіснування двох матеріалів: "с *роговими* дровками, із *железного* прута" [9, с. 338–339]. Утім, якщо припустити, що йдеться не про наконечник, а про третій, не менш важливий компонент стріли, а саме *хвостовик*, то переклад стає зрозумілішим і змальовує типові хвостовики, виготовлені з рогу чи кістки, які застосовувалися з доби пізньої бронзи до XVII ст. [10, с. 28].

Як компонент, *iṣu-* присутній у слові *iṣuua.vasma* та складному іменнику *xṣuuiβi.iṣuṣ* – "той, що має швидкі

стріли" [8, с. 124, 126; 9, с. 164, прим. 3]. Останнє слово є епітетом міфічного стрільця з лука Ерехша у *Яшті* 8, 6. Зазвичай це словосполучення перекладають як "стрілок" [11, Kol. 563; 2, с. 252; 9, с. 164–165]. Варто звернути увагу на першу частину цього слова, прикметник *х̄шuuāēβa-* – "швидко чи плавно рухомий", що також вживається при описі змії у *Відеваті* 18, 65 (*ažaiiō x̄šuuāēβāṅhō*) [11, Kol. 560–562; 17, с. 269].

Наступна лексема *tiyri-* теж має значення "стріла" [11, Kol. 651] і є *haraх* в *Яшті* 8, 6:

... *yaḡa tiyriš mainiiauuasā / yim aṅḡaḡ eṛəxšō x̄šuuīβi.išuš / x̄šuuīβi išuatəṃō airiianam* ...

... *стрiла*, що ширяє у просторі, яку випустив Ерехш – швидкостріл, найшвидший з арійців ...

У тексті це слово пов'язано із прикметником, який можна перекласти як "та, що ширяє", і саме *tiyri-* запускає найкращий арійський стрілок. Текст *Яшті* 8, 6 є цікавим із приводу співіснування в ньому двох термінів, що пов'язані з поняттям *стрiли*. Етимологія *tiyri-* вірогідно сходить до прикметника *tiyra-* – "гострий" [11, Kol. 651], тим самим більше акцентуючи увагу на вразливості знаряддя, тоді як його швидкість втілюється у так званому епітеті Ерехша. Якщо попередній термін *išu-* не зафіксовано в пізніших текстах, то *tiyri-* продовжує позначати "стрілу" в пехлевійських текстах [16, с. 83].

Звернемося до *Яшті* 10, 113, переклад якого пов'язують із луком, однак звичні терміни для його визначення тут відсутні і, на нашу думку, ідеться про специфіку застосування цього виду зброї:

... *jiiā nauiidiāṅ tiyṛāṅhō aštaiiō* ...
... *тятиви* заскриплять по *гострим*
(*при натяганні*) в *чотири* (*ліктія*) ...

Слово *tiyṛāṅhō* пропонуємо розуміти як гострі кінцівки лука, на яких закріплюється тятива. Для терміна *ašti-*, який використаний лише в цьому тексті, було свого часу запропоновано три варіанти перекладу "1. вісник; 2. стріла; 3. міра довжини" [11, Kol. 261]. У Маландра схильний тлумачити його як "стрілу" [17, Kol. 271], тоді як у сучасному етимологічному словнику іранських мов він має пояснення "міра довжини в чотири пальці" [7, с. 252]. Натомість, І. Гіршевич порівнює його з давн.-інд. *apāṣṭā-* ('barb of an arrow') та *aṣṭi-* ('reaching') [15, с. 131, 265, 285]. Утім, виходячи з етимології *ašti-* від інд.-євр. основи **aṣṭā-* "чотири" [19, с. 142, 143], можемо припустити, що йдеться про позицію рук при натягуванні лука, що становить *чотири ліктія*.

З термінологією дистанційної зброї також пов'язані два терміни, вжиті в *Яшті* 13, 45 і 46:

... *ḡaxtā arəzažiš barəntiš* ...
ḡaxtaiiāt paṛō aṅhuiiāt ...

... *натягнуті "бойові змії" несуть* ...
натягнувши кістяні (плечі лука) обома руками ...

На етимології та значенні цих слів ми вже мали можливість зупинитися докладніше [5, с. 31–32]. Із цієї причини, стисло констатуємо, що *arəzaži-* є компаундним прикметником, який є метафорою поняття *стрiли* з буквального значенням "бойова змія". Його перший компонент може походити від іран. основи **arəzah-* – "битва, бій" [11, Kol. 201, 202; 8, с. 230], а другий компонент – від іран. *aži-* – "змії" (пор.: 12, S. 67, Anm. ,k').

Що ж до терміну *aṅhū-*, то У. Маландра вивів його етимологію від інд.-євр. основи **os-* – "кістка" (пор. ав.

aṅhaēna- – "зроблений із кістки" в *Яшті* 10, 129 [15, с. 137, 281, Com. 129]) і на цьому підґрунті запропонував значення: "композитний лук із рогу та сухожилля" [17, с. 268–269]. О. Ніколаєв, з огляду на контекст *Яшті* 13, 46, надає перевагу перекладу "тятива" [21, с. 462, fn. 4]. На нашу думку, як і у випадку із вищезгаданим *tiyṛāṅhō*, в *aṅhū-* слід бачити "плечі (композитного) лука".

Отже, тексти Молодшої Авести зберегли широкий спектр термінології для позначення дистанційної зброї та її елементів:

– лук: *ḡanuuar-* (*Відеват* 14, 9; 17, 9) / *ḡanuuan-* (*Яшті* 10, 39);

– кінцівки лука: *tiyṛāṅhō* – "гострі" (*Яшті* 10, 113); *aṅhū-* – "кістяні" (*Яшті* 13, 46);

– позиція рук при натяганні лука (?): *aštaiiō* – "(при натяганні) в чотири (ліктія)" (*Яшті* 10, 113).

– тятива: *jiiā-* (*Яшті* 10, 113, 128) (*jiiā.jatāṅhō* – "тятиви віддача" (*Яшті* 10, 39));

– метафора тятиви: *ḡanuuarətan-* – "струна для лука" (*Яшті* 10, 128);

– стріла: *išu-* (*Яшті* 1, 18; 10, 24, 39, 101, 129; 13, 72; *Відеват* 4, 49; 9, 46; 17, 9; *Яшті* 10, 129; як компонент: *Яшті* 8, 6; 10, 102; 14, 20; 17, 12); *tiyri-* (*Яшті* 8, 6);

– метафора стріли: *arəzaži-* – "бойова змія" (*Яшті* 13, 45);

– складові елементи стріли – *наконечники*: *aiiō.ayṛāiš* – "залізні наконечники (стрiл)" (*Відеват* 14, 9); *zaraniiō.zaṛaṅm* – "злато-паци" (*Яшті* 10, 129); *operennia: kahrkāsō.parnanam* – "ерифо-пір'яні" (*Яшті* 10, 129); *ərəzifiio.pərəna* – "з орлиним пером" (*Відеват* 17, 9); *хвостовики: sruui.staiiam* – "рогозубцеві"; *aṅhaēna sparəya* – "із кістяними відростками" (*Яшті* 10, 129).

Список використаних джерел:

- Абаев В.И. Историко-этимологический словарь осетинского языка / В.И. Абаев. – Л.: "Наука", 1979. – Т. III. – 358 с.
- Авеста в русских переводах (1861–1996) / сост., общ. ред., прим., справ. разд. И.В. Рака // Нева. – СПб.: РХГИ, 1997. – 480 с.
- Амбарцумян А.А. Некоторые военные реалии по материалам древнейшего фрагмента иранского эпоса "Айдагар и Зареран" ("Сказание о Зарере") / А.А. Амбарцумян // Военная археология. Оружие и военное дело в исторической и социальной перспективе: мат. Междунар. конф. 2–5 сентября 1998 г. – СПб, 1998. – С. 69–74.
- Вертієнко Г.В. Концепт ВЕПРЯ в молодавестийських текстах / Г.В. Вертієнко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 50, Ч. 1. – С. 140–148.
- Вертієнко Г.В. Що за зброя у *фраваші* (*Яшті* 13, 45–46)? / Г.В. Вертієнко // XVIII Сходознавчі читання А. Кримського: тези доп. міжнар. наук. конф., м. Київ, 17–18 жовтня 2014 р. – К., 2014. – С. 31–32.
- Крюкова В.Ю. Зороастризм / В.Ю. Крюкова. – СПб.: "Азбука-классика"; "Петербургское востоковедение", 2005. – 288 с.
- Расторгуева В.С. Этимологический словарь иранских языков / В.С. Расторгуева, Д.И. Эдельман. – М.: Изд. фирма "Восточная литература" РАН, 2000. – Т. I. – 327 с.
- Расторгуева В.С. Этимологический словарь иранских языков / В.С. Расторгуева, Д.И. Эдельман. – М.: Изд. фирма "Восточная литература" РАН, 2007. – Т. III. – 493 с.
- Соколова В.С. Авеста. Опыт морфологической транскрипции и перевод / В.С. Соколова; подгот. мат. к изд. и ред. И.А. Смирновой. – СПб.: Наука, 2005. – 544 с.
- Черненко Е.В. Скифские лучники / Е.В. Черненко. – К.: Наукова думка, 1981. – 167 с.
- Bartholomae Chr. Altiranisches Wörterbuch / Christian Bartholomae. – Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner, 1904. – 2000 Kol.
- Caland W. Über Totenverehrung bei einigen der Indo-Germanischen Völker / W. Caland / Verhandlungen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen. – Amsterdam, 1888. – D. 17. – 79 S.
- Darmesteter J. The Zend-Avesta / James Darmesteter. – P. I: The Vendidad. – Oxford: University Press & Clarendon Press, 1880. – 240 p.
- Geldner K.F. Avesta. The Sacred Books of the Parsis / Karl F. Geldner. – Vol. II: Vispered and Khorda Avesta. – Stuttgart: W. Kohlhammer, 1889. – 277 p.
- Gershevitch I. The Avestan Hymn to Mithra / Ilya Gershevitch. – Cambridge: University Press, 1959. – 357 p.
- MacKenzie D.N. A Concise Pahlavi Dictionary / D.N. MacKenzie. – L.; N. Y.; Toronto: Oxford University Press, 1986. – 236 p.

17. Malandra W.W. A glossary of terms for weapons and armor in Old Iranian / William W. Malandra // *Indo-Iranian Journal*. – 1973. – Vol. 15/4. – P. 264–289.

18. Malandra W.W. An Introduction to Ancient Iranian Religion. Readings from the Avesta and Achaemenid Inscriptions / William W. Malandra. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1983. – 195 p.

19. Mayrhofer M. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoirischen / Manfred Mayrhofer*. – Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1992. – Bd. I. – 812 S.

20. Modi J.J. Archery in Ancient Persia – A Few Extraordinary Feats / Jivanji Jamshedji Modi // *Asiatic papers*. – Bombay, 1927. – P. III. – Pp. 65–76.

21. Nikolaev A. The Germanic word for 'sword' and delocative derivation in Proto-Indo-European / Alexander Nikolaev // *Journal of Indo-European Studies*. – 2009. – Vol. 37/3. – Pp. 461–488.

22. Skjærvø P.O. Introduction to Zoroastrianism [Online] / Prods Oktor Skjærvø. – Harvard: S.n., 2007. – 121 p. – Available from: <http://www.fas.harvard.edu/~iranian/Zoroastrianism/index.html>.

References

1. ABAEV, V.I. (1979) *Istoriko-Etimologicheskij slovar' osetinskogo yazyka. Vol. III*. Leningrad: Nauka, Leningradskoye otdeleniye.

2. RAK, I.V. (ed.) (1997) *Avesta v russkix perevodax (1861-1996)*. Sankt-Petersburg: Zhurnal "Neva"; RKHGI.

3. AMBARCUMYAN, A.A. (1998) Nekotorye voennye realii po materialam drevnejshogo fragmenta iranskogo eposa "Aydagar i Zareran" ("Skazanie o Zarere"). In: *Voennaya arxeologiya. Oruzhiye i voennoe delo v istoricheskoi i sotsial'noj perspektive. Proceedings of international conference*. Sankt-Petersburg, September, 1998. Sankt-Petersburg : S.n., 69–74.

4. VERTIENKO, H.V. (2014) Kontsept vepria v molodoavestiiskikh tekstakh. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. 50/1, 140–148.

5. VERTIENKO, H.V. (2014) Shcho za zbroya u fravashi (Yasht 13, 45–46)? In: *Proceedings of international conference "XVIII Skhodoznavchi chytannya A. Kryms'koho"*. Kyiv, October, 2014. Kyiv: S.n., 31–32.

6. KRYUKOVA, V.Yu. (2005) *Zoroastrizm*. Sankt-Petersburg: Azbukaklassika – Peterburgskoye Vostokovedeniye.

7. RASTORGUYEVA, V.S.; EDEL'MAN, D.I. (2000) *Etimologicheskij slovar' iranskix yazykov. Vol. 1*. Moscow: Izdatel'skaya firma "Vostochnaya literatura" RAN.

8. RASTORGUYEVA, V.S.; EDEL'MAN, D.I. (2007) *Etimologicheskij slovar' iranskix yazykov. Vol. 3*. Moscow: Izdatel'skaya firma "Vostochnaya literatura" RAN.

9. SOKOLOVA, V.S. (2005) *Avesta. Opyt morfologicheskoy transkripcii i perevod*. Sankt-Petersburg : Nauka.

10. CHERNENKO, Ye.V. (1981) *Skifskie luchniki*. Kiev : Naukova dumka.

11. BARTHOLOMAE, Chr. (1904) *Altiranisches Wörterbuch*. Strassburg : Verlag von Karl J. Trübner.

12. CALAND, W. (1888) Über Totenverehrung bei einigen der Indo-Germanischen Völker. *Verhandlung en der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*. 17, 79.

13. DARMESTETER, J. (1880) *The Zend-Avesta*. Part I: The Vendidad. Oxford : University Press & Clarendon Press.

14. GELDNER, K.F. (1889) *Avesta. The Sacred Books of the Parsis. Vol II: Vispered and Khorda Avesta*. Stuttgart: W. Kohlhammer.

15. GERSHEVITCH, I. (1959) *The Avestan Hymn to Mithra*. Cambridge : Cambridge University Press.

16. MACKENZIE, D. N. (1986) *A Concise Pahlavi Dictionary*. London ; New York ; Toronto : Oxford University Press.

17. MALANDRA, W. W. (1973) A glossary of terms for weapons and armor in Old Iranian. *Indo-Iranian Journal*. 15/4, 264–289.

18. MALANDRA, W. W. (1983) *An Introduction to Ancient Iranian Religion. Readings from the Avesta and Achaemenid Inscriptions*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

19. MAYRHOFER, M. (1992) *Etymologisches Wörterbuch des Altindoirischen*. T. I. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

20. MODI, J. J. (1927) Archery in Ancient Persia – A Few Extraordinary Feats. *Asiatic papers*. III, 65–76.

21. NIKOLAEV, A. (2009) The Germanic word for 'sword' and delocative derivation in Proto-Indo-European. *Journal of Indo-European Studies*. 37/3, 461–488.

22. SKJÆRVØ, P.O. (2007) *Introduction to Zoroastrianism* [Online] Harvard: S. n. Available from : <http://www.fas.harvard.edu/~iranian/Zoroastrianism/index.html>.

Надійшла до редколегії 19.12.2017

H. Vertienko, PhD in History, Research Officer
A.Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies,
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE ARMS OF ANCIENT IRANIANS BY THE TEXTS OF YOUNG AVESTA: DISTANT WEAPON

In paper is provided the analysis of the Young Avestan lexis connected with the terminology of the distant weapon of Ancient Iranians – bow and arrows. The wide range of its differentiation is revealed. The new semantic interpretations and additions are offered to several terms: *sruui.staii-* (designation of a horny shaft of an arrow); *tyrāhō, aṅhū-* (designation of bow tips); *āstaiō* (the position of four cubit length of bow pull); *arəzāzi-* (metaphor of an arrow); *ānuuarətan-* (metaphor of a bow-string).

Keywords: Young Avesta, terminology, weapon, bow, arrows, arrowheads.

УДК 930.22 : 929.535 (477)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.136.1.04>

Т. Гошко, канд. іст. наук, доц.
Український католицький університет, Львів

УЯВЛЕННЯ ПРО СТАРІСТЬ У МІСТАХ РІЧПОСПОЛИТСЬКОГО ПРОСТОРУ НА МЕЖІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ

У філософських трактатах від найдавніших часів людське життя поділялося на окремі періоди. Крайніми з них були дитинство і старість. Якщо перший із цих етапів відносно добре представлений як у правовій літературі, так і в актових джерелах, то другому приділяли значно менше уваги. Не було чіткого датування початку старості. Ставлення до людей старшого віку було амбівалентним, що диктувалося як християнськими поглядами, так і практикою життя. Ці уявлення були поширеними і в містах Речі Посполитої XVI–XVII ст. Міське право певною мірою захищало людей старшого віку, але в більшості випадків вони не були суб'єктами права. Важливими групами джерел до історії старості є кодекси права та міщанські заповіти.

Ключові слова: Середньовіччя, ранньомодерна доба, Річ Посполита, періоди життя людини, старість, місто, міське право.

Скільки і де не жила б людина, вона завжди намагається переосмислити і зрозуміти оточуючий її світ, а разом із тим – зрозуміти своє місце в ньому, побачити себе його невід'ємною частиною. Не винятком були і люди доби Середньовіччя. Оскільки людина змінюється впродовж життя і це важко було не помітити як їй самій, так й оточуючим, вона не могла не аналізувати ті етапи свого життя, які проживала. Метою статті є не лише аналіз уявлень міщан XVI–XVII ст. про періоди людського життя, а особливо про останній із них – старість, але й

аналіз представлення старості у правових документах, які стосувалися річпосполитських міст цього періоду.

Напевно, найкраще швидкоплинність людського життя окреслено у Старому Заповіті: "І пам'ятай у днях юнацтва свого про свого Творця, аж поки не прийдуть злі дні, і не настануть літа, про які говорити ти будеш: "Для мене вони неприємні!". Аж поки не стемніє сонце, і світло, і місяць, і зорі, і не вернуться хмари густі за дощем, у день, коли затремтять ті, хто дім стереже, і зігнуться мужні, і спинять роботу свою млинари, бо їх стане мало, і потемніють ті, хто у вікно визирає, і двері по-